

d o p i s n a t e o l o g i j a

UVODNI TEČAJ “PUT”

Izdaje: Institut za teološku kulturu laika pri Bogoslovnom fakultetu, Zagreb,
Kaptol 31, tel.: (01) 277-314

Glavni i odgovorni urednik: Dr. Marijan Jerko Fućak, predstojnik Instituta,
Kaptol 9, Zagreb

Pismo II

2. IZRAELOV PUT

“Nije vas Jahve odabrao i prihvatio zato što biste vi bili brojniji od svih naroda – vi ste zapravo najmanji – nego zato što vas Jahve ljubi i drži zakletvu kojom se zakleo vašim ocima. Stoga vas je Jahve izveo jakom rukom i oslobodio vas iz kuće ropstva, ispod vlasti faraona, kralja egipatskoga.” (Pnz 7, 7-8).

“Kličite nebesa, jer je Jahve učinio!

Orite se, dubine zemljine!

Odjekujte radošću planine,

i vi, šume, sa svim svojim drvećem!

Jer Jahve je otkupio Jakova,

proslavio se u Izraelu!” (Iz 44, 23).

PRISTUP

- U povijesti Izraela čuli ste mnogo toga. Možete li nekako povezati događaje ili imena kojih se iz te povijesti sjećate?

- Jesu li posrijedi povijesni događaji?

- Po čemu se razlikuje put starozavjetnog Božjeg naroda od povijesti ostalih naroda Starog Istoka?

Sažetak i pregled

Prvi izričiti Božji odgovor na pitanje čovjeka nalazimo u iskustvu vjere izraelskog naroda (usp 1.1). U ovom pismu razmotrit ćemo koji značaj ima Izraelova povijest za vjeru starozavjetnog Božjeg naroda (2). Povijest Izraelova prikazana je u velikim razdobljima (priloženi tekst “Od Izraela do Crkve” i Kronološka tablica na kraju Biblije (str. 1273-1292) mogli bi olakšati pristup pojedinim imenima i događajima).

2.1 U POČECIMA (od patrijarhâ do osvojenja Zemlje) 1750.

L 1250. prije Krista.

2.1.1 Događaji se prenose predajom
Biblijski prikazi

Usmena predaja i pisani spisi	<p>Događaji od Abrahama do postanka izraelskog naroda u Palestini prikazani su u Bibliji kao neprekinuta cjelina. Istraživanjem se pronašlo <u>da su biblijski izvještaji sastavljeni od različitih, izvorno odijeljenih predaja. Tek su ih izraelski pisci zajedno skupili i dali mu sadašnji oblik.</u> Obiteljske predaje koje nalazimo u povijesti otaca, poredane su u obliku rodoslovlja, tj. jedna nakon druge. Pa i oni događaji, koji sačinjavaju srž izraelskog vjerovanja (oslobođenje iz Egipta, susret s Bogom na Sinaju, putovanje kroz pustinju, osvajanje Zemlje), nisu se odnosili na čitav narod jer ga još nije ni bilo. <u>Tek za vrijeme sudaca</u> (od 1200 pr. Kr. pa nadalje) <u>stvarao se izraelski narod</u> i njegov politički lik: narod od dvanaest plemena o kojem Biblija već govori puno ranije, tj. za vrijeme njihova boravka u Egiptu. Događaje iz rane povijesti izraelskog naroda odnosili su se kasnije – u vremenu naseljavanja Palestine (od 1200 pr. Kr.) – stopile u narod i prenijele drugim grupama svoja iskustva s Bogom.</p>
Plemena i narod	
Povijesnost izvještaja	<p><u>Povijest kao događaj između Boga i čovjeka</u></p> <p>Ova razmišljanja ne žele ni u kojem slučaju staviti u pitanje zbiljnost opisanog događaja, nego baš suprotno: povijesna znanost i arheologija svojim su iskopavanjima klinastog pisma iz Ras Šamre, razvaline na brdašcu starog Ugarita) dokazali <u>povijesnu srž većine biblijskih izvještaja. Ipak, uvid, u pravo značenje ovih spisa ne dobiva se ako se ide samo za tim da se ustanovi njihova povijesnost, tj. da se ustanovi da li ono o čemu izvješćuju odgovara nalazima povijesnog istraživanja.</u></p>
Svjedočanstva vjere	<p>Pisci biblijskih spisa ne žele stvoriti u prvom redu povijesne zapisnik, nego žele <u>posvjedočiti svoju vjeru u Jahvu, Boga Saveza,</u> koji se takvim pokazao u konkretnoj povijesti: isti Bog kojega oni sada (pisanje Pisma počinje oko 1000. pr. Kr.) priznaju svojim Bogom pozvao je i Abrahama, oslobodio robove iz Egipta itd. Ti izvještaji prožeti su dugim iskustvom naroda. Divo se Bogu koji toliko cijeni Izraela te je tako dalekosežno vodio povijest da u njoj može nastati njegov narod. Ono što Bog učini ocima, jest predpovijest svega naroda i vrijedi za svaku sadašnju i buduću generaciju.</p>
Patrijarsi	<p>2.1.2 <u>Bog poziva oce</u> <u>Seobe aramejskih plemena</u></p> <p>Biblijski izvještaji u imenima tzv. patrijarhâ (ili “praotaca” – u izvorniku se zovu “oci” – abôt) – Abrahama, Izaka, i Jakova i njihovu načinu života odgovaraju Bliskom Istoku onog vremena (između 1750 i 1250. pr. Kr.). Stoga nemamo razloga sumnjati u povijesnu srž tih izvještaja. Očito je da su patrijarsi bili napola nomadi, pastiri sitnozube stoke, koji su krenuli u aramejskoj seobi iz istočnog pustinskog područja prema civiliziranim zemljama Bliskog Istoka.</p>

Nomadska iskustva Boga	<p><u>Iskustva s Bogom u nomadskom životu</u></p> <p>Slika Boga koju su imali oci obilježena je ondašnjim vremenom. U njoj se ipak već prepoznaju glavne crte biblijskog shvaćanja vjere. <u>Putujući uzgajivači stoke smatraju Boga Bogom puta</u>, Bogom koji stoji na strani pastira kad se nalaze u tjeskobama i iznenađenjima koje nosi njihov nomadski život. <u>Karakterističan je njegov odnos prema ljudima.</u></p> <p>Iskustvo da ih Bog vodi kroz njihov život – u svakidašnjim i neobičnim događajima – stvara ocima onaj pristup k povijesti koji je karakterističan za biblijsku vjeru: oni od Boga prihvaćaju taj događaj kao dar, kao plod njegove blizine i shvaćaju Boga kroz događaj. Bog stvara povijest i otvara budućnost. “Obećanje” potomstva i zemlje glavni je motiv izvještaja o ocima. <u>Vjera u Boga događa se u smionosti nesigurnog putovanja poduzetog jedino zbog njegove riječi.</u></p>
Mojsije Jahve	<p>2.1.3 <u>Oslobođenje iz Egipta – Izraelovo pra-vjeronanje</u></p> <p><u>Bijeg pred Egipćanima</u></p> <p>U 13. st. (vjerojatno za vladavine faraona Ramsesa II, 1290-1223. pr. Kr.) prisiljena je grupa “Predizraelaca” da u Egiptu na delti Nila gradi skladišta za žitarice. Uspjelo im je pobjeći od njihovih tlačitelja. Bijeg je olakšan raznim katastrofama koje su se upravo onda zbile.</p> <p>Posebnu ulogu odigrao je Mojsije. On je “u ime Božje” izveo grupu iz Egipta, što znači: on je pomogao aramejskim nomadima da svoj bijeg dožive kao spasiteljsko djelo Božje. <u>Tek od Mojsijeva vremena oni se usuđuju Boga zvati “Jahvom”.</u> Do tada su ga nazivali “uzvišeni” (“El”). Bilo je to ime kojim su onda općenito označavali Boga.</p>
Rođenje izraelskog naroda	<p><u>Oslobođenje – primjereni početak</u></p> <p>Srž starozavjetne vjeroispovijesti jest ovaj događaj: Bog izbavlja iz nevolje i spasava narod iz životnih tjeskoba. Izrael je na sebi doživio osloboditeljsko djelovanje Božje. Nije uzalud izbavljenje iz Egipta proglašeno životvornim djelom Božjim, časom rođenja izraelskog naroda. <u>Izrael svom Bogu duguje svoje postojanje.</u></p>

2.1.4 Putovanje kroz pustinju i susret s Bogom na Sinaju – HorebuBožje vodstvo

Izvještaji o putu Izraelovih predaka kroz pustinju poluotoka Sinaja jasno prikazuju stvarne prilike onoga vremena. Položaji oaza spomenutih u Bibliji mogu se djelomično posve točno odrediti. I mana i prepelice koje su ranim izraelskim grupama služile za hranu ubrajaju se u česte pojave nomadskog života na Bliskom Istoku. Mana je izlučina koja s manina stabla kaplje na zemlju. Noću se ona osuši, a jutrom je beduini kupe. Prepelice su ptice selice.

Vodstvo Božje

Pri posljednjoj redakciji biblijskih tekstova vodstvo Božje je uzeto kao osnovni motiv. Pri tom su uzeti tekstovi pojedinih (izvorno većinom samostalnih) predaja. Sada ti izvještaji povezuju izlazak iz Egipta i dolazak u zemlju: Jahvino osloboditeljsko djelovanje očituje se ne samo u spasavanju njegovih naroda iz životnih tjeskoba; ono dosiže svoj vrhunac u darivanju zemlje gdje će Izrael moći živjeti kao narod svoga Boga.

Darovana zemlja

Susret –
Savez -
ZapovijediSinaj – brdo susreta s Bogom

Događaji u vezi s brdom Sinajem (kasnije nazvanim “Horeb”) imaju u Bibliji veliko značenje. U ranoj povijesti na tom se brdu dogodio susret s Bogom (“ukazanje”). Iako taj događaj možda i nije izravno vezan s izričitom predajom zapovijedi, ipak pojedine od “10 zapovijedi” potječu iz tih najranijih vremena. Biblijski izvještaji u njihovu sadašnjem obliku povezuju susret s Bogom i neposrednu predaju 10 zapovijedi na brdu Sinaj. Taj (nama uobičajen) prikaz izrastao je iz dubokog vjerskog pogleda na život: Ako se Bog otvara čovjeku, onda se on želi s njim susresti, on mu pruža Savez. A Savez se ostvaruje tek onda kad narod odgovara na Božji zov, onda kada pokušava živjeti po njegovoj volji koja je izražena u 10 zapovijedi.

2.1.5 Darovana zemlja

Useljavanje

Dug i miran proces

U vremenskom razmaku od nekoliko stoljeća prodirala su u Palestinu udružena polunomadski plemena s Istoka i Juga. Među njima bili su i izraelovi rodozačetnici. Ondašnje stanovništvo (“Kanaanci”) živjelo je u mnogim gradovima-državicama po plodnim ravninama. Oskudne visoravni bile su većinom nenaseljene. Tako su se Izraelovi preci mogli nastaniti na ovim nenaseljenim područjima. Tek pred kraj njihova naseljavanja došlo je do ratnih sukoba sa starosjedilačkim življem.

Zemlja – dar Božji

Biblijski izvještaji o osvajanju Zemlje u Jošuinov knjizi veoma opširno izvješćuju o borbama Izraelaca s Kanaancima.

“Jahvini ratovi”

Time se želi naglasiti kako je posjedovanje zemlje jedino dar Božji. U to su se vrijeme ratovi smatrali “Jahvinim ratovima”: s izraelskim plemenima i za njih kreće u boj sam Jahve. Ta povijest odražuje se u hebrejskoj riječi “pobijediti” koja ima oblik pasiva: “iskusiti pomoć”. Izraelci-vjernici znaju da opni nisu slučajno, nekom seobom naroda, dospjeli u ovu zemlju, nego da im ju je Jahve dao da bi živjeli u izobilju. U toj zemlji mogu politički i nacionalno opstojati i biti sigurni da im njihov Bog ostaje bliz (znakovi njegove posebne blizine jesu Kovčeg i Hram).

Uzdizanje Zemlje Stoga je razumljivo da se ta zemlja prekomjerno hvali, što ne odgovara stvarnosti jer je Palestina oskudna. Ali oni o njoj govore: na toj Zemlji počivaju Jahvine oči (usp. Pnz 11, 12); ona je mjesto Izraelova mira (usp. Pnz 12, 9); u toj zemlji teče mlijeko i med (Izl 3,8 i drugdje).

Proces dalekosežnih raslojavanja

Sedentarni život Useljavanje u Palestinu odrazilo se na razne načine u kasnijem životu izraelskog naroda. Nekadašnji ranoizraelski nomadi postaju sedentaran narod. S promjenom kulturne sredine povezane su i vjerske promjene. Izraelovi preci postupno shvaćaju da Bog stalno ostaje s njima: s njima je i sada, a ne samo dok su bili na putu. Najjasniji izražaj tog uvjerenja jest Hram. Kanaanske predodžbe o Bogu utječu na vjeru i Jahvu.

Utjecaj starosjedilaca Preuzimanje zemljoradničke kulture starosjedilaca nosi sa sobom i napast da preuzmu i njihove kultove plodnosti. Štovanje Baala i Ašere predstavljalo je za široke mase sve do vremena izgnanstva ozbiljnu opasnost za vjeru.

2.2 STVARANJE DRŽAVE I RANO KRALJEVSKO RAZDOBLJE (1200 – 926. pr. Kr.)

2.2.1 Vrijeme “sudaca” (oko 1200. do 1025. pr. Kr.)

Savez dvanaest plemena

To razdoblje čini prijelaz između zadnje, ratne faze osvajanja i ranog kraljevskog razdoblja. 12 plemena (tek sada se mogu povijesno dokazati!) živjela su vjerojatno u savezu 12 plemena, kao što to susrećemo kod ostalih starih naroda. Međusobno su donekle bili povezani tako da je mjesečno jednom jedno pleme hodočastilo u glavno svetište i odavalo čast njihovu zajedničkom Bogu Saveza.

Svetište – Kovčeg Izraelovo zajedničko svetište bio je pokretni Kovčeg Saveza. On je u počecima bio simbol Božjeg vodstva u ratu i u miru, a kasnije se smatrao prijestolnim podnožjem Jahve kralja.

Problemi nastanka izraelskog naroda

Suci – Vojskovođe Zajednička vjera u Jahvu, koju je drugim plemenima prenijela grupa iz Egipta-Sinaja, stvarala je polako izraelski narod. Posebno zaslužni za to jesu tzv. “Suci” (npr. Debora, Gideon). Oni nisu u prvom redu vršili sudačke funkcije, nego su bili vojskovođe. U posebnim slučajevima sazivali su jedno ili više plemena na oružje i vodili ih u borbi.

Izraelovi neprijatelji Tada se narod morao oprijeti mnogobrojnim neprijateljima. Starosjedinci su po svaku cijenu htjeli zabraniti Izraelcima boravak u njihovoj zemlji. Filistejci (narod uz obalu Sredozemnog mora) do u Davidovo doba bili su najljući neprijatelji Izraelaca. A i kraljevstvo istočno od Palestine bila su jaka konkurencija za izraelski narod.

Suci – vojskovođe ispunjeni snagom Božjom

Karizmatički vođe Osobitost Sudaca može se najbolje opisati ako kažemo da su to “posebno obdarene karizmatične ličnosti”. Oni su se isticali time da ih je zahvatio Duh Božji – životvorni i jaki Bog da bi oni po njegovu nalogu i u njegovoj snazi oslobađali narod iz tjeskoba. A kad bi ispunili svoju zadaću, povukli bi se.

2.2.2 Šaul kao vođa (1030 –1010. pr.- Kr.).

Šaulova sudbina

Šaul kralj

U zemlji nije bilo stalnog vodstva, ni državnog uređenja. To je dovelo do teških posljedica po unutarstvu i nadasve po vanjsku politiku zemlje.

Politički gledano, to vrijeme bilo je zrelo za monarhiju. Stoga je oko g. 1000 pr. Kr. po primjeru drugih zemalja – i u Izraelu uvedeno kraljevstvo. Nakon pobjedonosne bitke Šaul je postao kraljem; on je poput sudaca zahvaćen Duhom Božjim, a narod ga je izabrao za kralja. Stvorio je jaku obrambenu snagu, ali mu nije uspjelo izgraditi organiziranu državu. U sukobu sa Filistejcima doživio je katastrofalan poraz, a nakon toga oduzeo si je život.

Problemi pri uvođenju kraljevstva

Uzrok Šaulova poraza treba tražiti ne samo u njegovoj osobnoj (očito depresivnoj) sklonosti, nego u ondašnjim okolnostima. Uvođenje kraljevstva naišlo je na otpor kod tradicionalnih krugova. Oni su se bojali da se Izrael ne prilagodi svojoj sredini s obzirom na Boga – Kralja pa da Jahvu više ne prizna svojim jedinim Kraljem. Stoga je razumljivo da Gideon odbacuje kraljevsko dostojanstvo (Suci 8, 23) i shvatljiva poznata Jotomova basna (Suci 9, 7-21).

2.2.3 Davidovo kraljevstvo

Davidova vladavina

Spretan vladar

Za razliku od Šaula, koji je poput sudaca pozvan “Duhom Božjim”, Davidov uspon i vladavina obilježeni su dosljednom politikom sile. Već kao pastir stekao je naklonost kraljevskog dvora. Stvorio si je plaćeničku vojsku, učio kod Filistejaca tehniku boja, brinuo se da postupno ukloni sve svoje moguće konkurente. Tako mu je uspjelo postati kraljem, najprije Jude (u svom zavičaju i plemenu; rođen je u Betlehemu, a nakon 7 godina zavladao je i plemenima srednje Palestine i sjevernim plemenima (“Izraelom”). Mnogobrojnim napadačkim ratovima uspio je planski izgraditi veliko kraljevstvo. Za njegove vladavine Izrael je dosegao najveću zemljopisnu veličinu koju je ikada imao.

Osim toga pobijedio je Filistejaca i oteo Jeruzalem iz ruku starosjedilačkog stanovništva. Grad je postao sjedištem njegove vlade i vjerskim središtem sve zemlje. Zato je David i prenio Kovčeg Saveza na brdo Sion u Jeruzalem. Jeruzalem je zauvijek ostao Davidov grad, najviše vezan sa sudbinom Davidove dinastije.

Izraelski kralj – Jahvin predstavnik

Mesija

Da bi se shvatilo Davidovo kraljevanje i kraljevanje njegovih potomaka, potrebno je shvatiti smisao prenošenja Kovčega Saveza na brdo Sion (uzvisinu u Jeruzalemu). Sam Jahve odsad stanuje na Sionu, mjestu koje je David izborio svom plemenu. Po vladavini jeruzalemskog kralja vlada sam Jahve nad Izraelom i nad čitavim svijetom. Stoga Izrael i može slobodno hvaliti svoje kraljeve iako zna za njihove tamne strane (usp. npr. tzv. “kraljevske psalme” – Ps 2; 20; 21; 45; 89; 110; 132). Ne vlada kralj, nego sam Jahve. Ali iskustvo kroz povijest pokazuje da kralj nije dorastao svom pozivu. A narod, koji zna da je Bog vjeran sklopljenom Savezu, vjerovao je da će doći novi vladar iz Davidova roda koji će učvrstiti Savez između Boga i ljudi.

2.2.4 Razdoblje kralja Salomona (970 – 931).

Nutarnja politika David je za prijestolonasljednika postavio svog sina Salomona. Salomon je na području vanjske politike pretrpio mnoge poraze. Njegova zasluga leži prije svega u nutarnjoj izgradnji kraljevstva. Razvio je živu graditeljsku djelatnost. Sagradio je kraljevsku palaču i Hram po uzoru na kanaanska svetišta. Kraljevstvo je podijelio u samostalno vođena okružja, osnovao je činovnički stalež (kao u Egiptu), održavao trgovačke veze nadaleko.

Otpor i sukob Salomonovi prijatelji nisu bili samo u Izraelu. Ubiranje novca, prisiljavanje naroda na rad, njegov raskošni život na dvoru, a posebno njegovo imanje i držanje podsjećalo je na “Božje kraljevstvo” poganske okoline i budilo krugove koji su bili vjerni Jahvi na jaki otpor, a kasnije i na otvoreni sukob.

“Zlatno” doba

Vrijeme Salomonove vladavine može se nazvati “zlatnim” Izraelovim razdobljem. U zemlji vlada mir i red, Izrael doživljava po prvi put vrhunac kulturnog života. Na kraljevskom dvoru otvaraju se mudroslovne škole (kao u Egiptu), kraljevski ljetopisci skupljaju razne predaje... Tada počima literarna predaja Jahviste (usp. 3. 22).

	2.3	IZRAEL I JUDA - Od podjele kraljevstva do babilonskog izgnanstva
	2.3.1	Sudbina odijeljenih država
Izrael i Juda		<p>Podjela kraljevstva (931.): Sjeverno (do 722.) Južno (do 587.)</p> <p>Nakon Salomonove smrti (931) raspalo se veliko kraljevstvo na dvije države, dva područja, koja su se držala zajedno samo zbog jakih ličnosti vladara kao što su bili David i Salomon. Nekadašnje područje “Josipove kuće” (središnja Palestina) i sjeverno pleme sjedinili su se u sjeverno <u>kraljevstvo “Izrael” s glavnim gradom Tirsom kasnije Samarijom</u>. Južno kraljevstvo “Juda” sa <u>središtem Jeruzalemom</u> obuhvaćalo je područje Judina i Benjaninova plemena.</p> <p>Te države znatno se razlikuju jedna od druge. Sjeverno stanovništvo bilo je pod jakim utjecajem ondašnjeg kanaanskog stanovništva. Nakon Salomonove smrti narod je tu i dalje slobodno birao kralja, dok je na jugu vladala Davidova kraljevska dinastija. <u>Povremeno su ta dva kraljevstva stupala u savez, zatim su opet bila neprijateljski raspoložena jedna prema drugom</u>. Ali uvijek je živjelo jedno neovisno o drugome. Stanovnici tih dvaju država doživljavali su mnogobrojne sudbonosne izmjene. Kratkotrajna razdoblja cvata prometala bi se (posebno u sjevernom kraljevstvu), u kaotična, skoro anarhistička stanja. Temeljito je uzdrman političko-socijalni i religiozni život naroda. Bogati vodeći slojevi društva izrabljuju siromašne slojeve, nadasve seljake. Vjeru naroda ugrožava prodiranje inozemnih religija i utjecaj kanaanskih kultura plodnosti.</p> <p>Raznim reformama mogla se tek privremeno uspostaviti čišća vjera u Jahvu i uopće rad u zemlji.</p> <p><u>Pad sjevernog kraljevstva</u></p> <p>Godine 721 Asirci su dokrajčili sjeverno kraljevstvo. Veliki dio stanovništva deportiran je u veliko asirsko kraljevstvo i stapa se s njim. Asirski vojnici naseljavaju područje nekadašnjeg sjevernog kraljevstva i miješaju se s ostatkom dotadašnjeg stanovništva. <u>Tako je nastao narod mješanaca Samarijanaca</u>.</p> <p><u>Sudbina južnog kraljevstva</u></p> <p>Judino kraljevstvo održalo je pod kraljevskom vladavinom davidove dinastije svoju samostalnost do 6. st. Novo babilonci opsjeli su 597. g. Jeruzalem. Kraljevska obitelj i gornji sloj društva onaj koji je nosio oružje, odvedeni su u Babilon. Godine 587. pala je kraljevska palača i Jeruzalemski Hram. Veliki dio gradskog stanovništva prognan je u Babilon.</p> <p><u>Proroci – politički i vjerski vođe</u></p> <p>Za vrijeme podijeljenog kraljevstva proroci su vodeće ličnosti u životu izraelskog naroda. Oni narodu otkrivaju pravu pozadinu njegove uzburkane sudbine, posebno velike nacionalne katastrofe: “Izrael” (u religioznom značenju odnosi se taj naziv uvijek na obje države) na svim je područjima svoga života postao Bogu nevjeran. <u>Proroci govore da je propast državâ posljedica njihove nevjernosti Bogu</u>.</p>
Odnosi i prilike u podijeljenu kraljevstvu		
Pod Asircima 722.		
Samarijanci		
Pod Babiloncima 597/586		
Tumači uzburkane povijesti		

2.3.2 Babilonsko izgnanstvo (587-538)

Juda u izgnanstvu

”Ostatak”
Sačuvan identitet

Politički gledano, ovo razdoblje predstavlja sigurno najnižu točku Judine nacionalne povijesti: sjeverno kraljevstvo odavno već ne postoji; južno kraljevstvo ima slabe šanse za budućnost. Preostalo stanovništvo Palestine stavlja svoje nade u grupu izgnanih. Oni su napola slobodni stanovnici Babilona; vjerojatno su prognane židove tjerali na razne prisilne radove. Za njihovu daljnju budućnost bilo je presudno važno to da se nisu – kao stanovnici sjevernog kraljevstva miješali s ondašnjim stanovništvom, nego su tako organizirali svoj društveni, a posebno religiozni život da su u izgnanstvu dalje mogli živjeti kao zajednica.

Kriza kao novi početak

Bez Hrama: nova središta okupljanja

To vrijeme bijaše odlučujuća prekretnica u povijesti Božjeg naroda: vjera koju su od otaca primili uzdrmana je do temelja slomom države, nestankom Hrama, zemlje i slobode. Opet su proročke ličnosti pridonijele da je narod prebrodio tu krizu i da je ona postala srž novog dalekosežnog početka. U prakticiranju religioznog života održavaju se nova težišta, koja su uvjetovana nestankom Hrama. Pod utjecajem svećeničkih krugova obrezanje i šabat postaju mjerodavnim znakovima pripadnosti pojedinaca narodu Saveza.

”Siromasi”
Jahvini

Propisima o čistoći pridaje se sve veće značenje. Služba Božja po sinagogama i proučavanje Svetog pisma nakon izgnanstva iz Babilona vuku svoje korijenje iz vremena izgnanstva. Izgnanstvo nije dovelo do izmjena o oblicima pobožnosti samo kod pojedinaca. Sav izraelski narod doživio je temeljitu promjenu u shvaćanju samog sebe. Narod je iz svoje mučne povijesti naučio biti “siromašan” pred svojim Bogom. Svoju sudbinu shvaća nesrećom za koju je sam kriv. Zna da se ne smije uzdati samo u svoju vlastitu snagu, nego da samo Jahve može njegovoj povijesti dati novi početak. Dok je u prijašnjem vjerskom životu izraelski narod većinom gledao unazad, tj. u svoju prošlost, sada on gleda u budućnost. U njoj ne gleda samo “sud”, nego iznad svega novu zbiljnost koju će Jahve stvoriti (“novo stvorenje”). Ta nova budućnost donijet će spasenje ne samo Izraelu nego i svim narodima. Iako je grupa izgnanika ljubomorno svjesna svog posebnog izabranja, i toga se grčevito drži, svjesna je i svog poziva da služi svim narodima.

2.4 OD PERZIJSKE DO RIMSKE VLADAVINE

Povratak

Obnova

Kad je Perzijanac Kir osvojio Babilon omogućio je Židovima u izgnanstvu da se vrate u Palestinu. Više puta obnavljao se Hram. Veliki svećenik postao je glava Židovstva. Perzijanci, zainteresirani za izgradnju Palestine, poslali su obazrivog i nesebičnog Nehemiju da izgradi jeruzalemske zidove i provede socijalne reforme. Ezra, svećenik iz babilonskog židovstva, obnovio je zajednicu na temelju Zakona. Tako novo uspostavljeni red hramske zajednice postojao je sve do vremena NZ.

Jenjavanje vjerskog poleta

Spone slova zakona

Zajednica je nakon izgnanstva morala ponovo sebe naći i sebe izgraditi. Taj razvoj doveo je do uskih i ograničenih pogleda jeruzalemske zajednice. Sve se tjeskobnije čuvalo slovo Zakona. Zakon je stoga povremeno mogao biti zapreka da se novi Božji zahtjev uopće čuje. Stoga su umukla proroštva. Nema dovoljno sluha za zov Božji. Da se katkad i svjesno odbija jer bi mogao izazvati nered u sređenoj, krutoj instituciji hramske jeruzalemske zajednice. U tom vremenu stvarali su se temelji onom židovstvu koje u odlučujućem času nije moglo prepoznati Božji zov u Isusu Kristu.

Krute institucije

2.4.2 Helenističko vrijeme (od Aleksandra Velikog do vladavine Rima nad Palestinom)

Aleksandar Veliki

Državica Juda pokorila se (koncem 4. st.) bez ikakva otpora Aleksandru Velikom. A ni vladavina njegovih nasljednika, koji su vladali do oko 200. god., nije ozbiljnije uzdrimala židovske zajednice. U Egiptu je u to vrijeme nastao prvi prijevod Starog zavjeta na grčki jezik, tzv. Septuaginta (prijevod "Sedamdesetorice"), skraćeno LXX.

Septuaginta

Strašna sirijska vladavina

Okolo 200 god. državica Juda pala je pod vlast Siraca. Otpor širokih masa doveo je do toga da je pod smrtnu kaznu zabranjeno žrtvovanje u Hramu, svetkovanje subote i obrezivanje. Jeruzalemski Hram postao je pogansko svetište. Taj događaj Biblija naziva "grozotom pustoši" (22 Mak 6,2; Dan 9,27; 11,31; 12,11; Mk 13, 15 par.).

Makabejci

Strašna vladavina sirske Seleukovića izazvala je ustanak židovskog plemstva, Makabejaca (167-140). Uspjelo im je zadobiti slobodu vjeroispovijesti i političku samostalnost.

Juda kao rimska provincija

Njihova vladavina završila je tako da su Rimljani za vrijeme Pompeja dokrajčili Judinu političku samostalnost. Samo jeruzalemska hramska zajednica upravljala je sama sobom ovisna, dakako o Rimu.

Herod

Godine 40. pr. Kr. Rimljani su nad Judejom postavili kralja u osobi Heroda, koji je bio polužidovskog porijekla. Pred kraj njegove vladavine (vladao je do 4. god. pr. Kr.) rodio se Isus iz Nazareta.

Poticaji za daljnje razmišljanje

- *Usponi i padovi u izraelskoj povijesti jesu za one koji su spremni da gledaju "iza njih", ponuda susreta s Bogom.*
- *Koje posljedice proizlaze iz takva pogleda za moj konkretni, svakidašnji život?*
- *Kako bih mogao(-la) otkriti duboku i stvarnu dimenziju mog života – mog vremena?*

Poticaji za daljnji (raz)govor

- *Izraelsku povijest mnogi zamišljaju kao određeni slijed čudesnih prigoda čije se neposredno značenje ne može lako shvatiti. Pravo "naviještanje" te povijesti moralo bi voditi računa o njevoj ljudskoj komponenti, tj. uvažiti da je posrijedi povijest koja je obilježena uspjesima i neuspjesima, veličinom i grijehom ljudi. I tu sve ide "prirodnim" tijekom. Ali jedinstvena značajnost te povijesti leži upravo u tome što se u njoj doživljava posebno Božje djelovanje; po njemu se može mjeriti stalna i uvijek nova aktualnost te povijesti.*

Literatura na hrvatskom – poticaj za daljnji studij

- Benoit, P., Istina u Bibliji, Svesci 3/1967, 16-23.
 Dheilily, J. – Biblijska povijest, Uvod u teologiju II, Priručnici 9, Zagreb, KS, 1972, 7-45.
 Grelot, P.,
 Duda, B., - Biblija – knjiga Božjeg naroda, UB 8/1968, 147-155.
 - Biblijska arheologija, Zagreb 1960, 44. str. (ciklostilom).
 - Konstitucija II Vatikanskog koncila o božanskoj objavi, UB 1/1966, 1-9.
 Flavije, J., Judejski rat, Beograd, Prosveta, 1967, 560 str. (ćirilicom).
 Fućak, J., - Istina Svetog Pisma, BS 37(1967) 44-52.
 - Koncilska konstitucija o božanskoj objavi. Nastanak, sadržaj i značenje Konstitucije i tumačenje prvih dvaju poglavlja; UB 5 (1970) br. 19-20, 68-98.
- Golub, I., Božji govor – čovjekov odgovor, CuS 2(1967) 26-44.
 Harrington, V., - Uvod u Bibliju. Spomen objave, Priručnici 17, Zagreb, KS, 1977, 171 str.
 - Uvod u Stari zavjet, Priručnici 15, Zagreb, KS 1977.
- Izraelov put: NK, Zagreb, Stvarnost 1970, 44-80.
 Oberški J. – Biblijska povijest Starog i Novog Zavjeta. Treće, prepravljeno izdanje, HKDČM, Zagreb 1972. 260 str.
 Rebić A., Predaja: RBT.
 Objava, Pismo Dei Verbum – Riječ Božja, Effatha 5/1969, 11-14 6/1970 11-14; 7/8/1970, 15-18; 9/10/1971, 11-14.
 Rebić, A.,
- Rendić, S., O imenu Židova, Kritika 12/1970, 406-410.
 Riječ Božja: RBT.
 Tomić, C., Istinitost Svetog Pisma, VDB 22/1969. 90 sl., 120 sl., 144 sl.

PRIJEVOD mag. Dragica Lončar
 PRILAGODBA I LITERATURA Dr. Jerko Fućak
 STRUČNA LEKTURA Dr. Adalbert Rebić

“ČITANKA” 2. PISMA

Uz pismo o Izraelovu suputništvu s Bogom izvrsno pristaje Izraelov

“Mali povijesni Credo” u kojem je vjernički i vjeroispovjednički izrečena srž te povijesti, njezina opruga.

Učiteljski tekst 2. vatikanskog sabora pokazuje kako Crkva shvaća i vrednuje tu povijest koja joj je zajednička s Izraelom te kako danas zamišlja svoj odnos prema Izraelu.

Filozofsko-teološki tekst očituje kako je Izrael kroz doživljavanje svog suputništva s Bogom naučio povijesno misliti. Povijesni pogled biblijskog i izvanbiblijskog događanja te nastanak biblijskih spisa prati u najopćenitijim crtama dugi put od Izraela do Crkve.

Frischov Andorski Židov poziva na ozbiljno razmišljanje o predrasudama što ih mogu uvjetovati rasa ili religija te o njihovim posljedicama. Nazorova pjesma Zaprta nebesa stavljaju nas pred pitanje: imamo li još oka i smisla za Božja divna djela?

Biblijski i Učiteljski tekstovi

“Mali povijesni Credo”

⁵Ti onda nastavi i reci pred Jahvom, Bogom svojim: “Moj je otac bio aramejski lutalac koji je s malo čeljadi sišao u Egipat da se skloni. Ali je onda postao velikim, brojnim i moćnim narodom.

⁶Egipćani su s nama postupali loše; tlačili su nas i nametnuli nam teško ropstvo. ⁷Vapili smo Jahvi, Bogu otaca svojih. Jahve je čuo vapaj naš, vidje naš jad, našu nevolju i našu muku. ⁸Iz Egipta nas izvede Jahve moćnom rukom i ispruženom mišicom, velikom strahotom, znakovima i čudesima. ⁹I dovede nas na ovo mjesto i dada nam ovu zemlju, zemlju kojom teče med i mlijeko.”

(Pnz 26, 5-9)

DEKLARACIJA “NOSTRA AETATE” O ODNOSU CRKVE PREMA NEKRŠĆANSKIM RELIGIJAMA

Židovska vjeroispovijest

4. Istražujući misterij Crkve, ovaj se Sveti sabor sjeća veze kojom je narod Novog saveza duhovno povezan s rodom Abrahamovim.

Kristova crkva priznaje da se počeci njezine vjere i izabranja, po spasonosnom Božjem otajstvu, nalaze već kod patrijarha, Mojsija i proroka. Ona ispovijeda da su svi vjernici-kršćani, Abrahamovi sinovi po vjeri, uključeni u pozvanje istog patrijarha i da se spas Crkve mistično predoznačuje u izlasku izabranog naroda iz zemlje ropstva. Stoga Crkva ne može zaboraviti da je po onom narodu, s kojim se Bog udostojio iz svog neizrecivog milosrđa sklopiti Stari savez, primila objavu Starog zavjeta i da je hrani korijen dobre masline u koju su ucijepljene grane-divljake naroda. Jer Crkva vjeruje da je Krist, naš mir, križem pomirio Židove i pogane i oboje u sebi učinio jednakim.

Crkva ima također neprestano pred očima riječi apostola Pavla o svojim sunarodnjacima, kojima “pripada; posinjenje i Slava, Savezi i zakonodavstvo, bogoštovlje i obećanja; njihovi su patrijarsi, od kojih potječe Krist po tijelu” (Rim 9, 4-5), sin Djevice Marije. Sjeća se također da apostoli, temelji i stupovi Crkve, a i mnogi od onih prvih učenika koji su navijestili Kristovo evanđelje svijetu potječu od židovskog naroda.

Kako svjedoči Sveto pismo, Jeruzalem nije spoznao vrijeme svog pohoda, i Židovi velikim dijelom nisu primili evanđelje, dapače mnogi su se suprotstavili njegovu širenju. Usprkos tomu, prema Apostolu, Židovi ostaju sveudilj vrlo dragi Bogu, čiji su nepožaljeni dar i pozvanje, zbog otaca. Zajedno s prorocima i s istim apostolima očekuju dan, koji je znan samo Bogu, u koji će svi narodi jednim glasom zazivati Gospodina i “služiti mu jednodušno” (Sef 3,5).

Kad je dakle kršćanima i Židovima zajednička tako velika duhovna baština, ovaj Sveti Sabor želi gajiti i preporučiti međusobno poznavanje i poštivanje jednih i drugih, koje se zadobiva osobito biblijskim i teološkim studijem i bratskim razgovorima.

Premda su židovske vlasti sa svojim sljedbenicima inzistirale na Kristovoj smrti, ipak se ono što je u njegovoj mucijerini počinjeno ne može računavati niti svim Židovima bez razlike koji su tada živjeli, niti današnjim Židovima. Iako je Crkva novi Božji narod, neka se ipak Židovi ne prikazuju kao da su od Boga odbačeni i prokleti, kao da bi to proizlazilo iz Svetog pisma. Stoga neka svi paze da u katehezi i u propovijedanju Božje riječi ne naučavaju nešto što se ne bi slagalo s evanđeoskom istinom i Kristovim duhom.

Stoga Crkva, koja osuđuje sve progone protiv bilo kojih ljudi, sjećajući se zajedničke baštine sa Židovima, potaknuta religioznom evanđeoskom ljubavlju a ne političkim motivima, žali mržnju, progone, očitovanja antisemitizma kojima su u bilo koje vrijeme i s bilo koje strane Židovi bili pogođeni.

Uostalom Krist je, kako je Crkva uvijek držala i drži, pretrpio svoju muku i smrt dobrovoljno, neizmjernom ljubavlju, zbog grijeha sviju ljudi, da bi svi postigli spasenje. Dužnost je dakle Crkve kade propovijeda da naviješta Kristov križ kao znak opće Božje ljubavi i izvor sve milosti.

Sveopće bratstvo

5. Ne možemo naime zazivati Boga, Oca sviju, ako otklanjamo da se bratski ponašamo prema nekim ljudima, stvorenim na Božju sliku. Odnos se čovjeka prema Bogu Ocu s odnosom čovjeka prema ljudskoj braći tako povezuje da Pismo kaže: "Tko ne ljubi, nije upoznao Boga" (1 Iv 4,8).

Time se uklanja temelj svakoj teoriji ili praksi koja između čovjeka i čovjeka, između naroda i naroda uvodi diskriminaciju u ljudskom dostojanstvu i u pravima koja odatle proizlaze.

Crkva dakle osuđuje svaku diskriminaciju ljudi koja se provodi zbog rase ili boje, društvenog položaja ili religije kao stranu Kristovu duhu. Zato Sveti Sabor idući tragovima svetih apostola Petra i Pavla, žarko zaklinje kršćane-vjernike da "vladajući se lijepo među poganima" (1 Pt 2, 12), ako je moguće koliko je do njih, žive u miru sa svim ljudima, tako da budu doista sinovi Oca koji je na nebesima.

Povijesno mišljenje

Snažno iskustvo spasenja na početku izraelske povijesti imalo je i drugu posljedicu: kako se od početka uz hvalospjeve pripovijedalo o velikim Božjim djelima, razvilo se u tom narodu intenzivno povijesno mišljenje; to je dovelo do opsežnih povijesnih slika. "Petoknjižje", tj. "Pet Mojsijevih knjiga". (Post, Izl, Lev, Br, Pnz), to jest jedno takvo povijesno razmišljanje. Petoknjižje uostalom i ne potječe od jedne ruke, nego je složeno od više izvorno samostalnih djela, kojih su autori nepoznati. Dva najstarija jesu "Jahvist" i "Elohist". Imena su dobili po često upotrebljavanom Božjem imenu "Jahve", odnosno "Elohim". Oni su vrlo rano spojeni. Kasnije je došao "Deuteronomist" i "Svećenički spis". Ti izvorni tekstovi govore o izraelskoj povijesti. U svima se nalaze tekstovi Zakona, posebno u "Deuteronomistu" i u "Svećeničkom spisu". Nešto drugačiju sliku povijesti daje deuteronomističko povijesno djelo. Ono je raslo u istoj duhovnoj klimi kao i knjiga "Ponovljenog Zakona", koja je uvrštena u "Petoknjižje". Od ovog povijesnog shvaćanja razlikuje se "Ljetopisno povijesno djelo" kojemu pripadaju i knjige Ezra i Nehemija. Osobitost ovih povijesnih djela, koju su nosili već i predlozi iz kojih su ona nastala, leži u tome da se premošćuju velika vremenska razdoblja: Petoknjižje obrađuje povijest od stvaranja preko patrijarha, izlazak iz Egipta i putovanje kroz pustinju do ulaska u obećanu zemlju. Deuteronomističko povijesno djelo (uzevši u obzir i knjige od Jš do 2. Kralj) govori o vremenu od osvajanja Zemlje do babilonskog izgnanstva.

Ti opsežni povijesni prikazi mogući su samo zato jer pisac shvaća povijest kao događaj koji se odvija između Boga i naroda. Uvjerenje da Bog vlada poviješću omogućuje piscima da uoče glavne crte koje povezuju razne epohe. Ta povijesna djela pružaju općenito shvaćanje povijesti, a ne pojedinačne događaje nanizane jedne iza drugih. Vidi se npr. da je srž Petoknjižja vjeroispovijest puna zahvale Bogu: Izvještaj o prijelazu preko Crvenog mora ispunjen je klicanjem spašenih (Izl 15); nasuprot tome jest deuteronomističko povijesno djelo koje izražava kajanje i priznanje da je pravedan sud Božji nad Izraelom. Drugim riječima rečeno: Petoknjižje shvaća povijest kao sreću Izraela pred njegovim Bogom, a deuteronomističko djelo osudom, kojoj se Izrael mora pokloniti.

Tako razvijeni povijesni smisao omogućio je da povijesna razdoblja daleke i otuđene prošlosti kroz pokoljenja zadržavaju svoje značenje za uvijek novu sadašnjost. Uvijek iznova posadašnjuje Izrael svoju povijest, posebno u službi Božjoj, a isto tako i u obiteljima, na sastancima u krugu muškaraca, u selima i na gradskim vratima. Ali Izraelci to ne čine samo da ožive jednu prohujalu povijest, nego

da uz njenu pomoć razumiju sadašnjost i svladaju budućnost. Zar ne? Sjećanje na neku situaciju iz prošlosti presudno djeluje na sadašnjost! Prošlost nije nikada “prošla”, nije nikada riješena stvar stavljena (ad acta); ona u sebi krije neiscrpne mogućnosti za oblikovanje sadašnjosti i budućnosti.

Iz: Neues Glaubensbuch. Der gemeinsame christliche Glaube
Hrsg. von J. Feiner und L. Vischer
Verlag Herder Freiburg-Basel-Wien
Theologischer Verlag Zürich, Seite 123/124.

Max Frisch: Andorski Židov

U Andori je živio mladi čovjek koga su ljudi držali Židovom. Trebalo bi pričati tobožnju priču o njegovu porijeklu, o njegovu dnevnom ophođenju s Andorcima, koji u njemu vide Židova: gotova slika koja ga svugdje čeka. Nisu npr. vjerovali da on ima čuvstva; ta svi Andorci znaju da takvo nešto Židov ne posjeduje. On je upućen na oštroumnost svog razuma. I razum mu se prisiljeno – upravo time oštri. Ili – njegov odnos prema novcu, što u Andori igra veliku i važnu ulogu: on zna, osjeća ono što i svi drugi bez riječi misle. Preispitivao se je li to istina da on stalno misli na novac, preispitivao se sve dok nije otkrio da je zaista tako. Priznao je, uvjerio se, a Andorci su se pogledali, bez riječi, gotovo da nisu ni usta otvorili. I u pitanju domovine – znao je točno što misle; kadgod bi spomenuo tu riječ, dogodilo bi se s njome kao kad gvozdeni novac padne u blato. Jer Židov, i to su Andorci znali, ima onu domovinu koju izabere, koju kupi, ali nema, kao mi, domovine u kojoj je rođen; i ma što on mislio, kad je bila riječ o nečem andorskom, govorio bi u šutnju kao u vatu. Kasnije je shvatio da mu sigurno manjka takta; da, rečeno mu je to jednom otvoreno, kad se zaplašen njihovim ponašanjem, upravo bio raspalio. Domovina pripada drugima, jednom zauvijek; a da bi nju i on mogao voljeti, to se od njega ne očekuje. Baš suprotno: njegovi ustrajni pokušaji i nastojanja stvorili su samo klupko sumnje; on se umiljavao, vrebao za prednošću, postajao je dosadan. Sve su to mu uzeli kao “sredstvo do cilja”, pa i onda kad ni on sam u tome nije vidio nikakva mogućeg cilja. Tako je bilo do dana kad je svojom neumornom i sverazglobnom oštroumnošću otkrio da on zaista ne ljubi svoju domovinu; pa čak ni samu riječ, jer mu je mučno svaki put kad je upotrijebi. Sigurno su oni imali pravo. Sigurno on ne zna uopće ljubiti, bar ne u andorskom smislu; on nosi u sebi vatrenu strast, ali uz to i hladni razum, a njega su Andorci smatrali tajnim oružjem njegove osvetljivosti; nedostaje mu čuvstvenost, nešto što bi to dvoje povezivalo, nedostaje mu očevidno toplina povjerenja. Ophođenje s njim poticalo je na dobro, ali nije bilo ugodno ni prijatno. Nije mu uspjelo biti kao i drugi; a kad bi, bezuspješno, pokušao ne biti upadljiv, ostao bi ipak drugačiji, čak i u načinu prkosa, ponosa i neprijateljskog vrebanja, koje on – jer mu nije bilo prijatno – opet šećerio poslovnom pristojnošću; a kada bi se naklonio, bio bi to kao neki prigovor, kao da je okolina kriva što je on Židov. Većina Andoraca nije mu učinila ništa na žao. Ali i ništa dobro. S druge strane bilo je Andoraca slobodnijeg, kako su oni govorili, i naprednijeg duha, duha koji osjeća potrebu ljudskosti: oni su poštovali Židova, naglašavali su, upravo zbog njegovih židovskih obilježja, oštroumnosti itd. Stajali su uza nj sve do njegove smrti, koja bijaše strašna, tako grozna i odvratna, da su bili ganuti i oni Andorci koje nije uopće dirnulo to što je sav njegov život bio grozan. To znači: oni zapravo nisu žalili za njim, nego otvoreno rečeno: on im nije “manjkao”, oni su se samo srdili na one koji su ga ubili i na način kako se to dogodilo, nadasve na način.

Jednog dana pokazalo se nešto što ni sam pokojnik nije mogao znati: da je on bio nahoče; roditelji su mu otkrili kasnije; otkrilo se da je on bio Andorac, jedan između nas.

Više se o tom nije govorilo.

Ali Andorci, čim bi pogledali u ogledalo, opažali bi s odvratnošću da i oni sami nose Judine crte, tako svaki od njih.

Iz: Deutsche Prosa seit 1945. hrsg. v. Horst Binagel
München, dtv. ⁵1970. ,str. 194 sl.

ZAPRTA NEBESA

A nebo sve glušje je, tiše,
 Ko zaprta vrata daleka.
 U vrtlogu zvjezdane kiše,
 Pred okom što čeka,
 Zar nikad se više
 Otvoriti neće nebesa?
 Zar nikada više
 Da gledamo davna čudesa?
 Zar nikad? – Al što će
 Ta čuda., kad naše su oči
 Sad drukčije? Kada
 U grudi nam dozrijeva voće,
 Iz kojega melem se toči
 Na dušu, što jada?
 Tko, skrušen, još čeka,
 Da gromko na stožeru škrinu
 Nevidljiva vrata daleka?
 Tko čeka, s visoka
 Da zvijezde mu sinu?
 Sveđ i svuda: sred dječjeg oka,
 U dugi se kori vedraca,
 Na licu mrtvaca,
 U borama sjede nam majke,
 Pod koprenom djetinje bajke,
 U suzi, u pupu, što lista,
 U kapljici rose, kad blista,
 U uzdahu srca duboka,
 Baš uvijek, i svuda:
 Gle tajne, gle čuda!
 Gle vrata visoka, Široka!
 Sa zida nebesa,
 Što cvijećem se osu,
 Najčistijeg zlata
 Bog na zemlju prosu,
 Na pregršti klice čudesa,
 Pa zatvori sjajna ta vrata.
 I mukom se nebo tad ovi,
 i kao da nekamo plovi
 Kroz sunčeve kiše,
 I biva još gluše, još tiše.
 Ne silazi s čudom na pragu
 Ko negda, sve niže...
 Al zemlja sve lakše, sve više,
 Po zvjezdanu tragu
 K nebesima onim se diže.

Vladimir Nazor, Sveti Lug, Izabrane pjesme,
 Nakladni Zavod MH, Zagreb 1076, str. 64-65.

O D I Z R A E L A D O C R K V E

Vrijeme	Događaj	Literatura	Izvan-biblijsko
1750-1250 pr. Kr.	Patrijarsi IZLAZAK Sinaj-pustinja ZEMLJA	Usmene predaje Mirjamima pjesma (Izl 15,21) Pra-dekalon	Ramzes II (Egipat) 1290-1223
1200-1025	Vrijeme sudaca Savez 12 plemena	Usmene predaje 5 Deborina pjesma (Suci)	(Filistejci) Narodi uz more
oko 1000	Šaul DAVID Salomon	Jahvist Mudre izreke	
931-722.	Sjeverno kraljevstvo "Izrael"	Amos, Hošea Elohist Deuteronomist	Asirci (722. osvajanje Samar.)
931-587.	Južno kraljev. "Juda"	Jezaja, Mihej, Jeremija	Novobabilonci 597/86. Osvajanje Jeruzalema
587-538.	Babilonsko IZAGNANSTVO	Ezekiel, Deutero- Izaija, Svećenički spisi, Psalmi	538. Edikt perzijskog kralja Kira
500-300.	Perzijsko vrijeme	Pentateuh (petoknjižje) Tritoizacija, mudroslovna literatura	Perzijska vladavina
300-50.	Helenističko vrijeme	Završna redakcija SZ knjiga psalama Mudrosna književnost	333. Aleksandar Veliki Ptolomejeviće (Egipat) Seleukovići (Sirija) 63. Rimljani osvajaju Jeruzalem (Pompej)
200. pr.- 20.pr. Kr.	ŽIDOVSTVO – međutestamentarno	Apokrifna književnost (Apokaliptika; Rabini)	60-4- pr. Kr. Herod Veliki
7/6 p.Kr. 30 n. Kr	ISUS IZ NAZARETA Kraljevstvo Božje. Ozdravljenja Krug	Usmene predaje Isusove riječi (a) Isusova djela	4 pr. Kr. Podjela Palestine (Judeja + Galileja; Samarija; Istočna Jordanija)
7. travnja 30.n. Kr.	dvanaestorice. Isusova smrt	Isusova muka	
Od 30. n. Kr.	PRA-CRKVA PAVAO-poziv misijska putov.	Vjerski obrasci, Pj. Glavna pisma (1 Sol, Gal, 1/2 Kor, Fil, Rim.	
DO 150 n. Kr.	Širenje kršćanstva. Odjeljivanje od sinagoge	Evandjelja (Mk, Mt, Lk, Iv) Dj.Ap. Deuteropaulinska pisma. Otkrivenje, Kato- lička pisma.	66-70- Židovski rat. 70. Razorenje Je- ruzalema (Tito).